

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

T. IX

KRAJOBRAZY OKOLIC SŁAWNA

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM IX

KRAJOBRAZY OKOLIC SŁAWNA

Redakcja

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO 2009

ABSTRACT: Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka (eds), *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. IX: *Krajobrazy okolic Sławna* [History and Culture of the Sławno region, vol. IX: Landscapes of Sławno region]. Fundacja „Dziedzictwo”, Sławno 2009, pp. 255, figs 101, colour plates ??, maps 4. ISBN 978-83-7591-101-5. Polish text with German summaries.

Landscape is one of the most valuable aspect of the Sławno region. Papers collected in the volume present variety of approaches to landscape. In fact they present that there is no one landscape there. Authors discuss landscape from different perspectives – scientific, Cartesian one from one hand and humanistic perspective on the other. Most of papers describing “natural” elements of landscape treat it as neutral and objective. The humanistic perspective change the approach and perception of landscapes become very subjective. It means that anyone can see and understand the landscape in different way. Consequently, the book offers variety of landscape approaches and readers can built their own view.

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2009
© Copyright by Authors

Na okładce: Otto Kuske, An der Wipper, akwarela, 1944, 50 × 60 cm
(zbiory prywatne)

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brygida Jerzewska*

Publikację sfinansowano ze środków
Urzędu Gminy Sławno

Redaktor: *Katarzyna Ceglarz*
Łamanie komputerowe: *Eugeniusz Strykowski*

Wydawca/Herausgeber:
Fundacja „Dziedzictwo”, 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 2
Wydawnictwo „Region”, 81-574 Gdynia, ul. Goska 8
www.region.jerk.pl

ISBN: 978-83-7591-101-5

Druk/Druck: Totem – Inowrocław

Spis treści

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI (Poznań), JAN SROKA (Sławno), <i>O krajobrazach różnie postrzeganych</i>	7
WACŁAW FLOREK (Słupsk), <i>Rzeźba i zasoby środowiska abiotycznego gminy Sławno</i>	17
ZBIGNIEW CELKA (Poznań), RADOSŁAW SĄJKIEWICZ (Poznań), <i>Walory florystycz- ne okolic Sławna</i>	35
AGNIESZKA MICHAŁOWSKA (Poznań), JUSTYNA RYMON-LIPIŃSKA (Charzykowy), <i>Flora zbiorowisk naturalnych i półnaturalnych Wrześnickiego Kompleksu Osadniczego</i>	51
AGNIESZKA PAWLIK (Poznań), MACIEJ PISZCZEK (Poznań), KATARZYNA NOWAK- -SZWARC (Poznań), <i>Rośliny siedlisk synantropijnych Wrześnickiego Kom- pleksu Osadniczego</i>	61
RAFAŁ ZAPŁATA (Warszawa), „Między miejscami”. <i>Studia nad wczesnośrednio- wiecznym osadnictwem grodowym w rejonie Wrześnicy, gmina Sławno</i>	71
JOANNA PLIT (Warszawa), <i>Przestrzenne zmiany użytkowania gruntów na Ziemi Sławieńskiej w ciągu ostatnich 400 lat</i>	93
EWA GWIAZDOWSKA (Szczecin), <i>Pośród pól i lasów nad środkowym biegiem Wieprzy. Gmina wiejska Sławno na dawnych mapach i widokach</i>	113
MARIA WITEK (Szczecin), WALDEMAR WITEK (Szczecin), <i>Typologia wiejskich układów przestrzennych w gminie Sławno</i>	173
ELŻBIETA RASZEJA (Poznań), <i>Krajobraz kulturowy – relikty przeszłości czy żywe dziedzictwo? Wnioski z badań na terenie wsi Sławsko i Wrześnica</i>	205
ELŻBIETA FLOREK (Słupsk), <i>Walory przyrodniczo-krajobrazowe i kulturowe gminy Sławno</i>	225
Indeks osób	245
Indeks nazw geograficznych	249
Lista adresowa Autorów	253

Rośliny siedlisk synantropijnych Wrześnickiego Kompleksu Osadniczego

---

AGNIESZKA PAWLIK* (Poznań), MACIEJ PISZCZEK* (Poznań),
KATARZYNA NOWAK-SZWARC* (Poznań)

Wstęp

W trakcie badań nad florą Wrześnickiego Kompleksu Osadniczego rozpoznaniem objęto również siedliska synantropijne (z grec. *syn* – razem + *anthropos* – człowiek). Rośliny synantropijne towarzyszą człowiekowi. Występują na terenach, gdzie człowiek przypadkowo lub świadomie zniszczył naturalną pokrywę roślinną, przekształcając przyrodę na swój użytek. W miarę, jak poszerzał swoją działalność, tworzył kolejne siedliska dla roślin synantropijnych. Uprawom polnym i ogrodowym towarzyszą rośliny segetalne (z łac. *seges* – zasiew, pole uprawne). Na miejscach osadniczych, przemysłowych oraz szlakach komunikacyjnych rosną gatunki ruderalne (z łac. *rudus*, *-eris* – gruz). Warunki środowiskowe panujące na siedliskach synantropijnych wymagają od roślin specyficznych przystosowań. Przykładowo, rośliny segetalne skróciły swój cykl rozwojowy tak, aby w jednym sezonie wegetacyjnym wydać kilka pokoleń, zwiększyły też liczbę produkowanych nasion, charakteryzują się dużą zdolnością do rozmnażania wegetatywnego i konkurencyjnością oraz szerokimi zdolnościami adaptacyjnymi, polegającymi między innymi na przystosowaniu się do środków ochrony roślin. Siedliska ruderalne spotyka się dość często. Charakteryzują się one między innymi dużą zmiennością warunków, mogą być bardzo silnie zaburzone i zanieczyszczone (Mow-

---

* Koło Naukowe Przyrodników UAM.

szowicz 1986; Pawlak 2004). W niniejszym artykule zaprezentowane zostaną wyniki badań nad florą synantropijną Wrześnickiego Kompleksu Osadniczego¹.

1. Materiał i metody

Badania terenowe na obszarze Wrześnickiego Kompleksu Osadniczego prowadzono w lipcu w latach 2002–2004. Badaniami roślin segetalnych i ruderalnych zajmowano się głównie w dwóch pierwszych latach badań. Siedliska segetalne rozmieszczone są w najbliższym sąsiedztwie osad ludzkich. Miejsca ruderalne wykształcają się w miejscowościach oraz w pobliżu odosobnionych domostw, między innymi na: przychaciach, przydrożach, placach, boiskach, śmietniskach, nasypach i nieużytkach.

Nazwy gatunków roślin prezentowanych w artykule przedstawiono za publikacją Mirka i in. (2002), właściwości lecznicze i trujące roślin podano za pracami: Mowszowicza (1982; 1983; 1986), Podbielkowskiego i Sudnik-Wójcikowskiej (2003) oraz Szweykowskiej i Szweykowskiego (2003).

2. Wyniki

Na polach uprawnych w okolicach Sławna w trakcie badań zanotowano prawie 50 gatunków chwastów² (Tabela). Uprawom zbożowym towarzyszy 20 gatunków, okopowym 28. Najczęściej, bo ponad trzydziestokrotnie, notowano marunę bezwoną (*Matricaria maritima* subsp. *inodora*). Roślina ta jest podobna do rumianku, wyróżnia ją jednak między innymi brak charakterystycznego zapachu, co odzwierciedlone jest w nazwie. Innymi pospolitymi chwastami w uprawach, notowanymi ponad piętnastokrotnie, są: niezapominajka polna (*Myosotis arvensis*), wyka czteronasienna (*Vicia hirsuta*), wyka wąskolistna (*Vicia angustifolia*) i fiołek (bratek) polny (*Viola arvensis*). Ziele fiołka

¹ Teren objęty badaniami przedstawiono na Ryc. 1 w artykule Michałowskiej i Rymon-Lipińskiej (w tym tomie).

² Chwasty to gatunki roślin rodzimych lub obcych, mniej lub bardziej niepożądanych, towarzyszących człowiekowi. Występują na polach (chwasty segetalne), w miastach, na wsiach i wzdłuż szlaków komunikacyjnych (chwasty ruderalne), w lasach (chwasty leśne), w wodach (chwasty wód) (Sudnik-Wójcikowska, Koźniewska 1988).

Tabela. Wybrane rośliny siedlisk synantropijnych Wrześnickiego Kompleksu Osadniczego

Nazwa gatunku	Rodzina	Liczba notowań	Gr g–h	Gr R
1	2	3	4	5
Bez czarny (<i>Sambucus nigra</i>)	Caprifoliaceae	19	Ap	N
Biedrzynek mniejszy (<i>Pimpinella saxifraga</i>)	Apiaceae	9	Ap	H
Bniec biały (<i>Melandrium album</i>)	Caryophyllaceae	16	Ap	T, H
Bodziszek drobny (<i>Geranium pusillum</i>)	Geraniaceae	10	Ar	T
Bylica pospolita (<i>Artemisia vulgaris</i>)	Asteraceae	43	Ap	H
Chaber bławatek (<i>Centaurea cyanus</i>)	Asteraceae	14	Ar	T
Fiołek polny (<i>Viola arvensis</i>)	Violaceae	18	Ar	T
Gwiazdnica pospolita (<i>Stellaria media</i>)	Caryophyllaceae	20	Ap	T, H
Jasnota purpurowa (<i>Lamium purpureum</i>)	Lamiaceae	7	Ar	T, H
Komosa biała (<i>Chenopodium album</i>)	Chenopodiaceae	18	Ap	T
Koniczyna biała (<i>Trifolium repens</i>)	Fabaceae	33	Ap	C, H
Konyza kanadyjska (<i>Conyza canadensis</i>)	Asteraceae	19	Kn	T, H
Lnica pospolita (<i>Linaria vulgaris</i>)	Scrophulariaceae	10	Ap	G
Lucerna nerkowata (<i>Medicago lupulina</i>)	Fabaceae	12	Ap	H, T
Łopian pajęczynowaty (<i>Arctium tomentosum</i>)	Asteraceae	10	Ap	H
Mak wątpliwy (<i>Papaver dubium</i>)	Papaveraceae	11	Ar	T
Maruna nadmorska bezwonna (<i>Matricaria maritima</i> subsp. <i>inodora</i>)	Asteraceae	26	Ar	H, T
Miotła zbożowa (<i>Apera spica-venti</i>)	Poaceae	10	Ar	T, H
Mlecz polny (<i>Sonchus arvensis</i>)	Asteraceae	9	Ap	G, H
Niezapominajka polna (<i>Myosotis arvensis</i>)	Boraginaceae	23	Ar	T, H
Nostrzyk biały (<i>Melilotus alba</i>)	Fabaceae	7	Ap	T, H
Ostrożeń lancetowaty (<i>Cirsium vulgare</i>)	Asteraceae	11	Ap	H
Ostrożeń polny (<i>Cirsium arvense</i>)	Asteraceae	36	Ap	G
Perz właściwy (<i>Elymus repens</i>)	Poaceae	31	Ap	G
Podbiał pospolity (<i>Tusillago farfara</i>)	Asteraceae	12	Ap	G
Pokrzywa zwyczajna (<i>Urtica dioica</i>)	Urticaceae	21	Ap	H
Powój polny (<i>Convolvulus arvensis</i>)	Convolvulaceae	18	Ap	G, H, li
Przetacznik perski (<i>Veronica persica</i>)	Scrophulariaceae	7	Kn	T
Przetacznik polny (<i>Veronica arvensis</i>)	Scrophulariaceae	12	Ap	T
Przymiotno białe (<i>Erigeron annuus</i>)	Asteraceae	7	Kn	H, T
Pszonak drobnokwiatowy (<i>Erysimum cheiranthoides</i>)	Brassicaceae	6	Ap	T
Rdest plamisty (<i>Polygonum persicaria</i>)	Polygonaceae	6	Ap	T
Rdest ptasi (<i>Polygonum aviculare</i>)	Polygonaceae	18	Ap	T
Rdestówka powojowata (<i>Fallopia convolvulus</i>)	Polygonaceae	16	Ar	T, H
Rumian polny (<i>Anthemis arvensis</i>)	Asteraceae	8	Ar	T
Rumianek bezpromieniowy (<i>Chamomilla suaveolens</i>)	Asteraceae	22	Kn	T
Skrzyp polny (<i>Equisetum arvense</i>)	Equisetaceae	33	Ap	G

cd. tab.

1	2	3	4	5
Stokłosa miękka (<i>Bromus hordeaceus</i>)	Poaceae	8	Ap	T
Stokłosa żytnia (<i>Bromus secalinus</i>)	Poaceae	8	Ar	T, H
Stulisz lekarski (<i>Sisymbrium officinale</i>)	Brassicaceae	12	Ar	T
Szczaw kędzierzawy (<i>Rumex crispus</i>)	Polygonaceae	16	Ap	H
Szczaw tępolistny (<i>Rumex obtusifolius</i>)	Polygonaceae	18	Ap	H
Tasznik pospolity (<i>Capsella bursa-pastoris</i>)	Brassicaceae	22	Ar	H, T
Turzyca owłosiona (<i>Carex hirta</i>)	Cyperaceae	14	Ap	G
Wrotycz pospolity (<i>Tanacetum vulgare</i>)	Asteraceae	26	Ap	H
Wyka drobnokwiatowa (<i>Vicia hirsuta</i>)	Fabaceae	19	Ar	T
Wyka kosmata (<i>Vicia villosa</i>)	Fabaceae	7	Ar	T, H
Wyka wąskolistna (<i>Vicia angustifolia</i>)	Fabaceae	19	Ar	T
Żóltlica drobnokwiatowa (<i>Galinsoga parviflora</i>)	Asteraceae	9	Kn	T
Stokłosa miękka (<i>Bromus hordeaceus</i>)	Poaceae	8	Ap	T
Stokłosa żytnia (<i>Bromus secalinus</i>)	Poaceae	8	Ar	T, H

Objaśnienia: Gr g-h – grupy geograficzno-historyczne, Gr R – grupy form życiowych według Raunkiaera, Ap – apofit, Ar – archeofit, Kn – kenofit, C – chamefit zielny, G – geofit, H – hemikryptofit, N – nanofanerofit, T – terofit, li – liana

jest wykorzystywane w lecznictwie, zawiera substancje działające wykrztuśnie i moczopędnie. Do godnych uwagi gatunków napotykaných rzadko (poniżej 5 notowań) podczas badań flory chwastów upraw zbożowych zaliczono między innymi: owies głuchy (*Avena fatua*), chłodek drobny (*Arnoseris minima*) (Tabl. I: A), rumianek pospolity (*Chamomilla recutita*), kąkol polny (*Agrostemma githago*) i złocień polny (*Chrysanthemum segetum*). Owies głuchy jest charakterystycznym dla upraw zbożowych chwastem i, jak wskazuje sama nazwa, mylony czasem z owsem siewnym. Chłodek drobny preferuje gleby wapienne i występuje w zachodniej części niżu i na pogórzu. Brak go zupełnie w górach oraz w północno-wschodniej części Polski. Rumianek pospolity, który od pradziejów używany był do odkażania ran jako środek przeciwzapalny i przeciwskurczowy, w końcu XX wieku i na początku XXI notowany jest coraz rzadziej. Kąkol polny, dawniej pospolity chwast, współcześnie jest coraz większą osobliwością upraw zbożowych. W przeszłości nieświadomie mielono go razem z ziarnem, co było przyczyną licznych zatruc. Substancje toksyczne powodowały owrzodzenia śluzówki, we krwi zachodziła hemoliza, człowiek miał mdłości, a nawet zapadał w śpiączkę. Złocień polny jest piękną rośliną z rodziny astrowatych (*Asteraceae*). Posiada żółto-żółte koszyczki (Tabl. I: B, II: A).

TABLICA I

A. Chłodek drobny (*Arnoseris minima*) na ugorze koło Warszkowa

B. Złocień polny (*Chrysanthemum segetum*) koło Nosalina

TABLICA II

A. Mieszanka jara ze złocieniem polnym (*Chrysanthemum segetum*)
i chabrem bławatkiem (*Centaurea cyanus*)

B. Brzeg Wieprzy przy moście koło Sławska z gatunkami ruderalnymi

TABLICA III

A. Rośliny miejsc wydeptywanych przy zabudowaniach w Zielonce

B. Mak lekarski (*Papaver somniferum*) wśród kamieni nad Wieprzą

TABLICA IV

A. Chaber bławatek (*Centaurea cyanus*) w okolicach Staniewic

B. Stokłosa żytnia (*Bromus secalinus*) w uprawie żyta w okolicach Nosalina

Jest rośliną wrażliwą na herbicydy. W Polsce występuje stosunkowo rzadko, najwięcej stanowisk notowano do tej pory na Pomorzu (Zajac, Zajac 2001).

Chwasty okopowe spotykano w trakcie badań florystycznych w okolicach Sławna głównie w uprawie ziemniaków oraz w mało powierzchniowych uprawach przyzagrodowych, zwanych potocznie warzywniakami. Chwasty upraw okopowych posiadają jeszcze krótszy czas na wydanie nasion niż chwasty zbożowe. Uprawy okopowe wymagają parokrotnego w czasie sezonu odchwaszczania, dlatego rośliny segetalne towarzyszące ziemniakom czy burakom w większości przypadków są bylinami odpornymi na przycinanie i przemieszczanie w glebie. Najczęściej w trakcie badań notowanymi, ponad dwudziestokrotnie, były: skrzyp polny (*Equisetum arvense*), gwiazdnica pospolita (*Stellaria media*), komosa biała (*Chenopodium album*), znana bardziej pod nazwą lebiody, oraz rdestówka powojowata (*Fallopia convolvulus*). Skrzyp polny ma głęboko ukryte w ziemi kłaczki odporne na ostrze pługa, wydające na wiosnę bezieleniowe pędy z kłosami zarodnionośnymi, a latem zielone pędy asymilacyjne wyglądające jak małe choinki. Gwiazdnica pospolita jest rośliną rodzimą znaną już z wykopalisk archeologicznych. Służyła w przeszłości jako pasza dla drobiu i niektórych ptaków hodowlanych. Używana była także jako lek wykrztuśny i przeciwzapalny. Komosę białą odnaleziono już w wykopaliskach z epoki kamienia. W okresie głodu wypiekano z niej „chleb głodowy”, w którego skład oprócz nasion zbóż wchodziły nasiona komosy. Liście i pędy rośliny są bogate w białko i witaminę A. Kolejną rośliną segetalną, która znalazła swoje zastosowanie w gospodarstwie średniowiecznym była rdestówka powojowata, z której razem z innymi zaprawami otrzymywano barwniki do tkanin. Rzadziej notowanymi chwastami okopowymi są m.in.: żóltlica drobnokwiatowa (*Galinsoga parviflora*) bardzo uprzykrzona jako chwast nie tylko na Ziemi Sławieńskiej, potrafiąca wydać dwa lub trzy pokolenia w jednym sezonie wegetacyjnym, a której nasiona są odporne na mróz i nawet po kilku latach spoczynku w glebie zdolne są kiełkować, kurzyślak polny (*Angallis arvensis*), dymnica pospolita (*Fumaria officinalis*), której ziele działa moczopędnie i rozweselająco, psianka czarna (*Solanum nigrum*), w medycynie ludowej stosowana jako środek uspokajający, oraz blekot pospolity (*Aethusa cynapium*). Ostatnia wymieniona roślina jest bardzo podobna do pietruszki, charakteryzuje się nieprzyjemnym zapachem, a jej ziele i korzeń zawierają trujące alkaloidy.

Drugim typem roślin synantropijnych są rośliny ruderalne, które rosną na najbardziej zmienionych pod wpływem działalności człowieka siedliskach (Tab.). Są to: podwórza, przypłocia, przychacia, przydroża, chodniki, mury, wysypiska śmieci, pojawiają się wzdłuż trakcji kolejowych, na gruzowiskach i nieużytkach (Tabl. II: B). Rosną tam mimo woli człowieka. Siedliska te cechuje wysoka zasobność w sole mineralne, dlatego roślinność ruderalna to głównie chwasty nitrofilne (azotolubne). Zbiorowiska, jakie tworzą, są bardzo dynamiczne, ich skład w miarę rozwoju zwiększa się, niekiedy początkują sukcesję wtórną (np. lasu). Pospolitymi (ponad 30 notowań) roślinami ruderalnymi w okolicach Sławna są: bylica pospolita (*Artemisia vulgaris*) oraz, występujące także bardzo często w uprawach polowych, perz właściwy (*Elymus repens*) i ostrożeń polny (*Cirsium arvense*).

Bylica pospolita preferuje gleby bardzo bogate w związki azotowe. Spotkać ją można praktycznie na każdym przypłociu i przychaciu miejscowości leżących w okolicach Sławna. Perz właściwy jest rośliną doskonale wszystkim znaną, posiada długie podziemne rozłogi i jest uciążliwym chwastem zarówno na polach, jak i miejscach ruderalnych. Perz jest rośliną rodzimą dla Europy, jednak do Ameryki Północnej zawleczony został przez pierwszych osadników. Podziemne rozłogi perzu do dziś są cennym surowcem leczniczym ze względu na działanie moczopędne i oczyszczające organizm. Ostrożeń polny, w języku potocznym zwany ostem, również często spotykany jest na polach uprawnych. Godnym uwagi, choć notowanym tylko kilkakrotnie, chwastem ruderalnym jest mydlnica lekarska (*Saponaria officinalis*). Od pradziejów stosowana jest do prania tkanin, wytwarzania szampounów i mydeł. Posiada związki chemiczne z grupy saponin, które mają właściwości zmydlające i pieniące, ale działające także moczopędnie i wykrztuśnie.

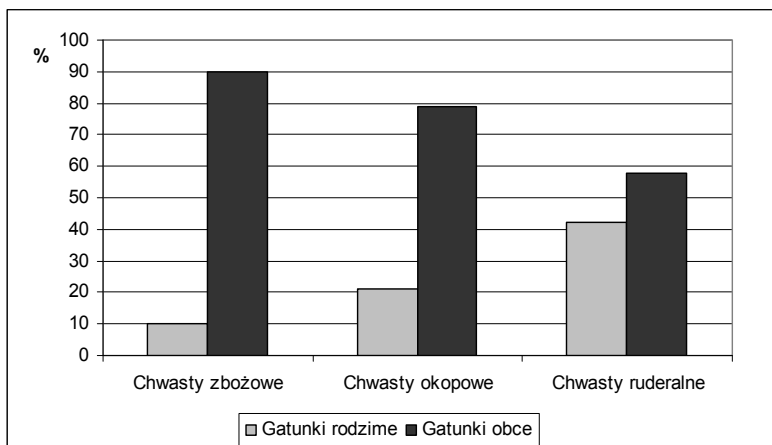
Gatunkiem uprawianym od pradziejów, a szczególnie w średniowieczu, jest ślaz zygmarek (*Malva alcea*). Służył on przed wiekami jako środek leczniczy, spożywczy i magiczny. Ślaz zaliczany jest do reliktyw upraw pradziejowych i średniowiecznych związanych swym występowaniem z pozostałościami dawnych osad i grodów (Celka 1999). W okolicach Sławna notowano go na grodzisku we Wrześnicy, w okolicach grodziska i za boiskiem w Sławsku oraz na przydrożu koło Nosalina. Na przychaciach w Sławsku notowano także bylicę piołun (*Artemisia abisinthium*), znaną z właściwości pobudzających apetyt oraz ze składu napoju alkoholowego, którego długotrwałe używanie prowadzi do psychicznych zaburzeń. Rzadką rośliną ruderalną na ba-

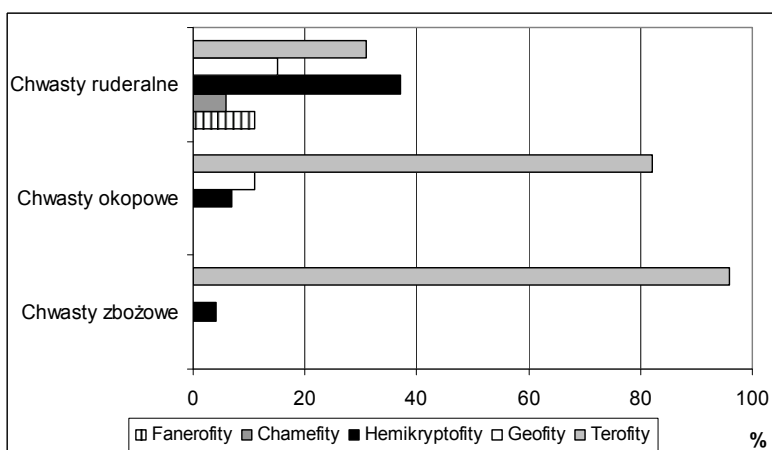
danym terenie jest słonecznik bulwiasty, zwany także topinamburem (*Helianthus tuberosus*), który zawędrował do Polski z Ameryki Północnej. Roślina ta wytwarza podziemne bulwy, które są jadalne, często przetwarzane na alkohol lub paszę dla zwierząt. Ma bardzo cenny węglowodan inulinę – nieszkodliwy dla cukrzyków, stąd często stosowany w diecie niskowęglowodanowej. Na miejscach wydeptywanych, na ścieżkach, poboczach dróg, podwórkach, placach czy boiskach pospolicie spotkać można rośliny dobrze znoszące presję mechaniczną (Tabl. III: A). Są to między innymi: babka zwyczajna (*Plantago major*), koniczyna biała (*Trifolium repens*), mniszek pospolity (*Taraxacum officinale*), rdest ptasi (*Polygonum aviculare*), rumianek bezpromieniowy (*Chamomilla suaveolens*), tasznik pospolity (*Capsella bursa-pastoris*), wiechlina roczna (*Poa annua*) i życica trwała (*Lolium perenne*).

W trakcie badań w okolicach Sławna dość często spotykano rośliny uprawne zdziczałe z kultury na różnego rodzaju miejscach przekształcone przez człowieka. Większość z nich niezadomawia się na stałe na siedliskach ruderalnych, pojawia się przypadkowo tylko w pobliżu okazów nasadzonych i pielęgnowanych przez człowieka (Tabl. III: B). Rośliny te często nie rozmnażają się. Dobrym przykładem jest ziemniak (*Solanum tuberosum*), gatunek widziany kilkakrotnie poza polami na śmietniskach i przychaciach. Z miejsc uprawy często rozprzestrzenia się barwinek pospolity (*Vinca minor*), który na stanowiskach naturalnych jest rośliną chronioną. W okolicach Sławna notowano go tylko jako uciekiniera z ogródków lub cmentarza. Podobnie zachowuje się pięknie pachnący wieczornik damski (*Hesperis matronalis*) oraz występujący w naturze tylko wzdłuż górskich potoków tojad mocny (*Aconitum firmum*). Także niektóre nasadzone w parkach i na trawnikach drzewa i krzewy wykazują tendencję do spontanicznego rozprzestrzeniania się. Są to między innymi bożodrzew gruczołkowaty (*Ailanthus altissima*) oraz robinia akacjowa, zwana także grochodrzewem (*Robinia pseudoacacia*).

Wyniki badań prowadzonych w okolicach Sławna pozwalają na zaliczenie do flory synantropijnej 132 gatunków roślin. Są wśród nich 84 gatunki chwastów ruderalnych (w tym uciekinierzy z miejsc uprawy) oraz 48 segetalnych (20 chwastów zbożowych i 28 okopowych). Biorąc pod uwagę pochodzenie roślin synantropijnych (obce dla danej krainy czy rodzime) oraz historię gatunku (w jakim okresie historycznym pojawił się na danym terenie) można rośliny okolic Sławna sklasyfikować na antropofity (gatunki obce, zawleczone przez człowieka) oraz apofity (gatunki rodzime). Wśród chwastów na badanym terenie do-

Ryc. 1. Udział gatunków rodzimych i obcych wśród różnych grup chwastów w okolicach Sławna

Ryc. 2. Udział grup form życiowych wśród różnych grup chwastów w okolicach Sławna
Objaśnienia grup form życiowych w artykule Michałowskiej i Rymon-Lipińskiej w tym tomie

minują gatunki obce, stanowiące od prawie 60% wśród chwastów ruderalnych do prawie 90% wśród chwastów zbożowych. Wśród antropofitów na polach uprawnych przeważają archeofity (85%), czyli gatunki obce przybyłe na nasz teren przed końcem XV wieku (Ryc. 1). Są to między innymi: kąkol polny (*Agrostemma githago*), chaber bławatek

(*Centaurea cyanus*) (Tabl. IV: A), owies głuchy (*Avena fatua*), stokłosa żytnia (*Bromus secalinus*) (Tabl. IV: B) i mak polny (*Papaver rhoeas*).

Chwasty segetalne w większości są gatunkami jednorocznymi (terofitami) lub bylinami (wieloletnimi roślinami zielnymi), które są mało wrażliwe na przecinanie i przemieszczanie w glebie. We Wrześnickim Kompleksie Osadniczym udział terofitów w uprawach zbożowych sięga 96%, a w uprawach okopowych 82% (Ryc. 2). Chwasty ruderalne są bardziej zróżnicowane, dominują hemikryptofity (38%) z dużym udziałem terofitów i geofitów. Zdarzają się też pojedyncze gatunki drzew (fanerofity).

Podsumowanie

Działalność człowieka umożliwiła rozprzestrzenianie się wielu gatunków roślin. Wśród gatunków segetalnych w ostatnim czasie bardzo intensywnie zwiększają swój udział niektóre trawy. We Wrześnickim Kompleksie Osadniczym obserwowano z tej grupy miotłę zbożową (*Apera spica-venti*) i perz właściwy (*Elymus repens*). Ich ekspansja związana jest między innymi ze stosowaniem herbicydów niszczących rośliny dwuliścienne, a niedziałających na jednoliścienne. Intensywna gospodarka człowieka powoduje również zanik roślin i to nie tylko z naturalnych zbiorowisk roślinnych, ale także zmniejszanie się zasięgu wrażliwszych roślin synantropijnych. Oczyszczanie materiału siewnego praktycznie wykluczyło z naszych pól kałol polny (*Agrostemma githago*). Kolorowe chwastami pola uprawne są coraz rzadsze. Używanie herbicydów, precyzyjne oczyszczanie materiału siewnego, stosowanie nawozów sztucznych zamiast obornika, bardziej staranne i terminowe wykonywanie zabiegów agrotechnicznych powoduje ubóstwo chwastów na naszych polach. Wzrost czystości i porządku wokół domostw przyczynia się do szybkiego ustępowania chwastów ruderalnych.

Bibliografia

- CELKA Z. 1999. *Rośliny naczyniowe grodzisk Wielkopolski*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- MIREK Z., PIĘKOŚ-MIRKOWA H., ZAJĄC A., ZAJĄC M. 2002. Krytyczna lista roślin naczyniowych Polski, *Różnorodność Biologiczna Polski* 1: 9–442.
- MOWSZOWICZ J. 1982. *Przewodnik do oznaczania krajowych roślin trujących i szkodliwych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.
- MOWSZOWICZ J. 1983. *Przewodnik do oznaczania krajowych roślin zielarskich*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.

- MOWSZOWICZ J. 1986. *Krajowe chwasty polne i ogrodowe. Przewodnik do oznaczania*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne.
- PAWLAK G. 2004. Roślinność synantropijna, [w:] *Flora i roślinność Środkowej Wielkopolski. Przewodnik do ćwiczeń terenowych*, (red.) J. Chmiel, M. Kasprowicz. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 121–127 [wydanie III].
- PODBIELKOWSKI Z., SUDNIK-WÓJCIKOWSKA B. 2003. *Słownik roślin użytkowych*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Rolnicze i Leśne [wydanie VII poprawione i uzupełnione].
- SUDNIK-WÓJCIKOWSKA B., KOŹNIEWSKA B. 1988. *Słownik z zakresu synantropizacji szaty roślinnej*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- SZWEYKOWSKA A., SZWEYKOWSKI J. (red.) 2003. *Słownik botaniczny*, Warszawa: Wiedza Powszechna [wydanie II zmienione i uzupełnione].
- ZAJĄC A., ZAJĄC M. (red.) 2001. *Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce*, Kraków: Pracownia Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Standorte Synantropischer Pflanzen im Freetzer Siedlungskomplex

---

Zusammenfassung

Untersuchungen von Standorten synantropischer Pflanzen haben ergeben, daß sie immer den Menschen begleiten, daß sie dort auftreten, wo die natürliche Pflanzendecke zufällig oder gezielt vernichtet wurde. Im Garten- und Feldanbau findet man Wucherpflanzen, auf Industriegelände und Straßenrändern Schuttpflanzen. Segetale Pflanzen nennt man gewöhnlich Unkraut. In der Umgebung von Schlawa treten 132 Arten synantropischer Pflanzen auf, 84 von Schuttpflanzen, 48 Wucherpflanzen, unter ihnen 20 Getreide- und Hackfruchtunkraut. Es gibt 2 Arten synantropischer Pflanzen, heimische und fremde (eingeschleppte), so wie auch historische Arten. Fremde sind die von Menschen eingeführte. In unserer Region dominieren fremde Arten, ca. 60% Schuttpflanzen, 90% Getreideunkraut, historische Arten aus den Zeiten vor dem 15. Jh. ca. 85%. Unter den Unkräutern unterscheidet man einjährige Pflanzen und Staudenpflanzen (mehrjährige), die sehr widerstandsfähig sind, im Getreide 96%, bei Hackfrüchten 82%. Die intensive Bewirtschaftung des Bodens trägt dazu bei, daß die Unkrautstandorte allmählich verschwinden. Sie schadet aber auch den synantropischen Pflanzen. Die Reinigung des Saatgutes hat die Kornrade fast gänzlich ausgerottet, daher sieht man fast keine bunten Kornfelder mehr. Auch die Anwendung von Kunstdünger an Stelle von Stallmist hat dazu beigetragen. Die Schutt- und Wucherpflanzen wurden durch immer größere Sauberkeit und Ordnung auf Höfen und Feldern fast schon ausgerottet.